

Purnaajan sota

Helsingin Sanomat julkaisee Toini Havun alkuperäisen arvostelun Väinö Linnan Tuntemattomasta sotilaasta

Havu Toini

19.12.2004 2:00

Väinö Linna: Tuntematon sotilas. 477s. - WSOY.

Vastakkaisten mielikuvien assoloitumisen lain mukaan Väinö L i n n a on antanut "Tuntemattoman sotilaan" tunnetulla tavalla romanttisen ja tunnusomaisen nimen omalle sotaromaanilleen, josta - tahallisesti - tarkkaan puuttuu kaikki henkevyys ja romantiikka. Hän lähettää pienen asevelvollisporukkansa liikkeelle eräältä Joensuun lähistön palokankaalta toisen sodan syttyessä ja kuljettaa sen tietyin katkoin pelkästään suomalaisten keskuudessa katkeraan loppuun saakka eli siihen rauhaan, joka syntyi itärajalla. Näin hän on täyttänyt ne ajalliset aukot, jotka Jussi T a l v e n "Ystäväissä ja vihollisissa" syntyivät romaanin rakenteen ja idean perusteella: saksalaiset ja Lapin sota jäävät kokonaan pois näköpiiristä, mutta sen sijaan ollaan mukana hyökkäysvaiheessa ja tarvotaan sitten myös peräytymistä sekä sen aiheuttamat mielialat.

Väinö Linnan "Tuntematon sotilas" on loistavan tyyliniekan kirjoittama, olkoonkin, että hän käyttää melkein yksinomaan raskasta tykistöä, järeitä ammuksia. Kieli on mahdollisimman rukoilematonta, ja kun sodan jokapäiväinen raadanta on kirjailijalle pääasia kaikkine yksityiskohtineen - etenkin taistelukupaukset tavallisen rivimiehen näkökulmasta, päinvastoin kuin Jussi Talvella, joka herkeämättä tähtäsi suuriin linjoihin ja lopullisiin totuuksiin niin tilanteissa kuin ihmisissä - on tulos niin säälimättömän karmea, ettei meidän sotakupauksemme sellaista tähän mennessä tunne. Talvi näet ei tosin kaihtanut tätäkään puolta totuudesta, mutta hänen tarkoituksensa olivat toiset. Sen sijaan hyvin tuntemamme sotainen maailmankirjallisuus kyllä kertoo, missä Linnalla on esikuvansa: "Tuntematon sotilas" on samaa arkinaturalismia, paikoin inhorealismia.

Linna on riisunut suomalaisen sotilaan viimeisistäkin krimskramssuista ja sankarihelyistä runebergiläisessä mielessä. Hänen porukkansa kulkee halki sodan tuntematta mitään iloa etenemisvaiheen kurassa ja murassa, purnaten ja pinnatenkin, varastaen esimiestensä suostumuksella veljesjoukkojen varastoista ja niskuroiden sydämensä kyllyydestä - mies se upseeri, joka ei kapinoitsijaa rangaissut, joka antoi anteeksi viikon lomalta myöhästyneelle, mistä "häntä urhot Harmaja-päät ihannoit". Roisto se upseeri, joka vaati kuria tai yritti kurinpidollisia toimenpiteitä vaiheissa, joissa anarkia merkitsi tuhoa. Ja kun everstiluutnantti Uuno Eemeli Karjula (!) - ainoa kirjassa näyttämölle astuva korkeampi upseeri - koettaa äärimmäisin keinoin saada taas ohjaksia käsiinsä ja moittii sopimattomasta käytöksestä miehiä, jotka eivät tahdo auttaa maantielle särkyneine pyörineen jäänyttä Lottaa - tätä upseerien vosua - hänet paljastetaan himomurhaajaksi ja ratkaistaan mielipuoleksi: muuten tila, joka rintamaupseerien suunnattoman ja raskaan vastuun takia saattoi olla mahdollinenkin, vaikka Linna ei tästä tiedä mitään.

Mutta Linna kirjoittaa yksinomaan sammakkoperspektiivistä, ahtaasta sektorista ja kaikkein suppeimmasta näkökulmasta. Hänellä ja hänen porukallaan ei ole kertaakaan kykyä tajuta sodan strategiasta ja taktiikasta muuta kuin oman ansapolkunsu mutkat. On luonnollista, ettei sitä porukka tajunnut, mutta kun kirjailija kymmenen vuotta sodan päättymisestä ryhtyy kirjoittamaan lähes

viisisatasivuista sotakirjaa, jonka tarkoituksena ilmeisesti myös on olla jonkinlainen dokumentti, olisi odottanut, että hän itse olisi jälkeenpäin hankkinut laajemmat näköalat ja sitten sijoittanut porukkansa tähän maisemaan oikeassa mittakaavassa. Mutta hän ei itse vieläkään ole vapautunut purnaajan sodanaikaisista aggressioista. Siksi se lähikuvan totuus, jonka kirja ehdottomasti paljastaa, muuttuu yleiskuvana valheeksi, ja yleistämään kirjailija pyrkii. Hän on mm. valinnut porukkansa henkilöiksi edustajan vähän joka kulmalta maata: siinä on varsinaissuomalainen Hietanen (outo nimi varsinaissuomalaista karakterisoimaan), kannakselainen Rokka, pohjalainen, hämäläinen, savolainen... Kukin puhuu omaa murrettaan. Hämäläiseen Linnalla voinee luottaa, eikä ole pätevä sanomaan mitään lopullista muiden murteiden puhtaudesta tässä käytössä, mutta Hietasen murre ainakin ontuu huomattavasti. Vaarallinen yritys tällainen eksaktisuutta ajatellen.

Näiden miesten pitäisi siis edustaa maataan eräinä luonteenomaisina sotilastyyppeinä. Tyyppeinä he ovat loistavia, mutta luonnekuvaus tahtoo usein horjua kirjailijan tendenssin takia. Kun hän erinomaisesta sotilaasta, Rokasta, tekee myös tilaisuuden sattuessa parhaan niskuroijan ja antaa ymmärtää, ettei Rokkaa isänmaasta kiinnostaa muu kuin Kannas, hän varmasti tekee vääryyttä karjalaiselle sotilaille. Linnan tendenssin kannalta ymmärtää, että juuri Rokka, tämä aloitekykyinen, nopeaälyinen mies, tehdään niskuroijaksi, mutta tämä piirre rikkoo täysin Rokan luonnekuvan. Yhdessä ainoassa seikassa Linna nousee koturneilleen; tämä oli yksilöiden sota, hän huudahtaa. Mutta yksilön sotaa ylistäessään hän unohtaa, että korkein yksilöllisyyden aste on se, että yksilö vapaaehtoisesti alistaa itsensä yksilöä korkeamman asian palvelukseen. Siten hänen purnaajien sodastaan tulee yksilöiden sodan irvikuva.

Suomalainen purnaaja sodassa ja rauhassa on tuttu ilmiö. Sen tuntevat kaikki. Purnaaja ei, kun niin sattuu, ole edes huono sotilas. Tämän Linnakin on osoittanut. Hänen romaaniinsa mahtuu myös eräitä psykologisesti johdonmukaisia ja siksi mielenkiintoisia tyyppejä, kuten upseeri Karivirta ja kommunisti Lahtinen. Tekijän tendenssiipiiriin taas kuuluu rivimiehestä noussut vänrikki Koskela, jonka hän asettaa eräänlaiseksi esimiehen ihanteeksi - eikä varmaankaan yleisellä valtakirjalla, oli sitten kysymys miehistöstä tai upseereista. Linnan laajempi asiantuntemattomuus paljastuu tällaisissa seikoissa. Kuten siinäkin, että hän yleensä katsoo tavallisen sotamiehen ymmärtävän sodankäynnistä enemmän kuin upseerien, ja sitä enemmän, mitä korkeampi upseeri on. Kuten siinä, että kuri näille hänen ylistämilleen yksilöille on pahasta. Kuten siinä, että hän ei lotistamme löydä ainoatakaan aihetta muuhun kuin pilkkaan ja solvaamiseen. Kerta kerralta hänet tapaa samasta virheestä: yksityistapauksen yleistämisestä, jolloin totuudesta syntyy väärennys.

Linna on lähtenyt liikkeelle kuin vanhanaikainen anatomi, joka leikkeli ruumista, kunnes se oli silppua ja todisti sitten: ei ole sielua, koska veitseni ei sitä löytänyt! Kehotan häntä ja kaikkia niitä, jotka katsovat Linnan nyt todellistaneen sen oikean suomalaisen sotilaan, tutustumaan Wolf H. H o l s - t i n "Suomen puolustuskysymykseen" joka ei aristele mitään totuutta, ei myöskään purnaajatotuutta, mutta joka - kuten Jussi Talvi omassa erinomaisessa sotaromaanissaan - myös kykenee jännittäytymään pitemmälle siihen ydinkysymykseen, joka on jäänyt Väinö Linnan tieto- ja tajuntapiiriin ulkopuolelle: mikä oli se voima, jolla tämä laajasti ottaen henkisesti kehittymätön, "luonnonlapsen asteella oleva" purnaajakansa sittenkin selvisi sodistaan ylivoimaisen materiaalsen ja moraalisen paineen alaisena, henkisesti sittenkin luhistumatta ja itsenäisyytensä säilyttäen?

Halsti puhuu siitä tekijästä, "johon kaikki lopultakin nojaa. Tämän tekijän nimi on henki". Hengen ytimenä on aate, hän sanoo, ja tämä aate on isänmaa ja vapaus. "Ei ala-arvoisilla joukoilla olisi viime sotia käyty siten, kuin todellisuudessa tapahtui." Voimme myös lukea, mitä Halsti arvelee kurin ongelmasta ja purnaamisesta kansallisuusominaisuutena. Hänen käsissään ne kääntyvät aivan päin vastaiseen arvojärjestykseen kuin Linnalla. - Linnan materialismi ei ole kohdannut

suomalaisen sotilaan ydintä "karkean kuoren alla" - olenpa saanut kuunnella, miten juuri Linnan halveksima upseeristo lämpimästi puolustaa tuntematonta sotilasta häntä vastaan.

Väinö Linnan "Tuntematon sotilas" saa siis olla tyyliään miten erinomainen tahansa, mutta se ei kelpaa täysin todistusvoimaiseksi sotaromaaniksi. Kirjailijalta puuttuvat tärkeimmät edellytykset: selvä perspektiivi, suuret näköalat, eettinen ja henkinen asennoituminen, terävä johtopäätösten tekotaito, mitkä kaikki kuuluvat Jussi Talven todella suuren sotaromaanin ansioihin. Kuvaavaa on, että Jussi Talvi syvästi tuntee sekä yksilön että yhteisön vastuun sodassa ja sodasta. Väinö Linnan sankarit elävät harvaa poikkeusta lukuun ottamatta sokeasti päivän kerrallaan, ja kun tulee kotiinlähdön aika, kirjailija helpottuneena toteaa: onnellisina ja syyttöminä he lähtevät, sillä vastuu ei ole heidän, vaan muiden. Jussi Talvi siirtää vastuun jokaiselle - tajuten, että vain tämä vastuuntunne lisääntyessään saattaa asettaa sulun tuleville onnettomuuksille.

"Tuntematonta sotilasta" ei kenties olisi tarvinnut syyttää näin paljosta epäjohtonmukaisuudesta ja epätarkkuudesta, jos hän olisi kirjoittanut sen vielä ainakin kertaalleen. Nyt jo kokonaisrakennekin tahtoo hajota: välillä joudutaan suvantoon, jossa kuplii pelkkiä irrallisia tuokiokuvia, kunnes taas juoni lähtee liikkeelle. Linna ei myöskään ole jaksanut kirjoittaa kirjaansa itsenäisesti: sotaromaanin lajinäytteenä se on täysin traditionaalinen. Kaikista kirjallisista ansioistaan huolimatta, joita siltä, kuten sanottu, ei puutu, se aiheensa puolivalmiin ja eettiseltä selvänäköisyydeltään puutteellisen käsittelyn takia jää alle sen rajan, mitä arvokkaalta dokumenttiromaanilta voidaan vaatia.

"Tuntematon sotilas" on paksu, mutta ei suuri sotaromaani.

Toini Havun sitaatit arvostelusta on valinnut kulttuuritoimitus.

"Tuntematon sotilas on loistavan tyyliniekän kirjoittama" Linna kirjoittaa yksinomaan sammakkoperspektiivistä, -- kaikkein suppeimmasta näkökulmasta" Siksi se lähikuvan totuus, jonka kirja ehdottomasti paljastaa, muuttuu yleiskuvana valheeksi"